

דף שבועי

בס"ד

פרשת תצוה, תשפ"ה, מספר 1609

הארכיטקטורה של המשכן

גדי איידלהייט

תפקיד זה עשוי להסביר את ההוראות המפורטות והרבות. תכנון של מבנה נייד הוא משימה מורכבת, ואולי גם חדשנית, בניגוד למבנים הקבועים שנבנו עד לאותה עת. מבנה קבוע יכול להיות גדול מאוד ומפואר מאוד, ובנייתו יכולה להימשך שנים רבות. בני ישראל שהיו במצרים הכירו וידעו בוודאי איך נראים מבנים כאלו וכיצד בונים אותם. דווקא הדרישה לבנות במהירות מבנה קטן, פריק ויביל, היא דרישה חדשנית, שעקב חוסר הניסיון בה מצריכה ההוראות מפורטות במיוחד.

כפועל יוצא, חומרי הבנייה אינם רק חומרים הזמינים במחנה ישראל, כמו עצי השיטים שהם פחות או יותר העצים המוכרים לנו, ונתעלם כאן מסוגיית זהות התחש המקראי ושאלות דומות. הדרישה לניידות ולמשקל נמוך (להוציא את הדיון בסוגיית הכפורת של הארון) מחייבת משכן קטן יחסית, גם בגודלו הכללי וגם בגודל מרכיביו, ובספר במדבר התורה מפרטת מעט על העגלות ששימשו לנשיאת חלקי המשכן ממקום למקום, שהותאמו גם הן לצורך זה במיוחד.

בנקודה זו ננסה להביא פירוש חדש אחר למדרש הידוע המתאר את נושא הקדימות בין המשכן לכלים, ומובא במסכת ברכות (נה ע"א) ובצורה שונה ברש"י (לח:כב):

בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן.

בפסוקי ההקדמה שהבאנו לעיל מוזכר המקדש ראשון, אולם מאחר שבניית מקדש אינה אפשרית במדבר, והמשכן אינו תחליף למקדש, אלא משמש רק מקום לכלים בין מסע למסע, הרי שהכלים קודמים למשכן בחשיבותם, כפי שהורה משה, אך באופן פרקטי היה צורך להקדים את המבנה לכלים, גם אם המבנה זמני ונייד, כפי שעשה בצלאל.

במדרש עצמו יש הבדלה בין הארון לבין שאר הכלים, והתורה עצמה מבהירה שהארון הוא הכלי החשוב ביותר, עוד קודם מתן המידע על מיקומם של

במאמר זה ברצוני לנתח את פרשות תרומה ותצוה מנקודת מבט ארכיטקטונית. מנקודת מבט זו אני מבקש לקבל ראייה חדשה על מהות המשכן ולהעלות השערה כיצד הייתה נראית עבודת המשכן והמקדש לולא חטא העגל.

אחת הדרכים להתייחס לארכיטקטורה היא לראות בה שילוב של צורה ותוכן (Form and Function), וככזו עלינו לבחון מהי מטרת המשכן, וכיצד תרם המבנה שלו למילוי התפקידים שהוא אמור היה למלא.

נתחיל בהצגת השאלה מהי מטרתו של המשכן? כדי לענות על שאלה זו נצטרך לפרק את המשכן למרכיביו: המבנה עצמו והכלים הנמצאים בו. בפרשת תרומה התורה פותחת בציווי הכללי: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹכָם. כָּכֵל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאֵה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שמ' כה:ט-ט). מפסוק ח' אפשר ללמוד שמטרת המקדש היא לתת מקום לשכינה בקרב בני ישראל, ומהצגת המילה החדשה "משכן" נבין שהמשכן עצמו אינו המקדש. לפיכך מטרת המשכן אינה להיות מקום לשכינה, כי זו מטרת המקדש, אלא לצורך מטרה אחרת שאינה כתובה במפורש.

רבים עמדו על חילופי הלשונות בין 'מקדש' ל'משכן'; המשכן הוא ארעי לעומת המקדש הקבוע. ברצוני להציע הסבר שונה. מהמשך הפרשות ומהתיאור המפורט של מבנה המשכן ומרכיביו מתברר, שמטרתו העיקרית של המשכן היא להיות נייד, כך שאפשר יהיה לפרקו, להובילו למקום אחר ולהרכיבו מחדש בקלות ובמהירות. "נייד" ו"ארעי" אינן תכונות זהות. יכול להיות חפץ נייד וקבוע, ויכול להיות מבנה ארעי שאינו ניתן להזזה.

ראייה זו של תפקיד המשכן, להיות נייד, יכולה לתת לנו מבט חדש על פרשות תרומה ותצוה. למשל,

* גדי איידלהייט, גבעת שמואל (gadieide@yahoo.com)

התמיד, בניית כוור לצורך נטילת ידיים ורגליים ורשימת מרכיבי הקטורת ושמן המשחה.

לסיום, לפי הכתוב בתורה עד כה, פעולות הפולחן המתוארות בפרשות תרומה ותצווה (שאותן תארנו בקצרה) בנוסף לפעולות חניכת כוהנים חדשים, הן פעולות הפולחן היחידות שאמורות להתבצע כל עוד השכינה אינה במקום קבוע והמשכן נייד. זהו פולחן מצומצם משמעותית מהמוכר לנו. מכל קורבנות הציבור, ונדגיש כי המילה "קורבן" מופיעה רק בספר ויקרא, יש רק את קורבן התמיד וקורבן הדומה לקורבן החניכה שיתבצע בטקס שנתי של כפרה. קורבנות הכוהנים אינם בדיוק קורבן יחיד, כי הקורבן נדרש מהם בגלל כניסה לעבודה שהיא שליחות ציבורית, ולכן גם הם מהווים סוג כלשהו של קורבן ציבור והוא קורבן חד פעמי. קורבנות היחיד המוכרים לנו, ואולי גם קורבנות המוספים, ואף הטקס הארוך הרבה יותר ביום הכיפורים – כולם תוספות ושינויים, שלעניות דעתי נאמרו לאחר חטא העגל.

השאלה מתי בדיוק אירע חטא העגל ביחס לציווי על המשכן נמצאת במחלוקת פרשנים. נקטנו כאן בשיטה שהדברים אירעו לפי סדר הופעתם בתורה; הציווי בפרשות תרומה ותצווה ניתן לפני החטא, והביצוע בפרשות ויקהל ופקודי נעשה לאחריו. בכך חטא העגל מהווה מעין "קו פרשת מים". פרשות תרומה ותצווה יחד עם פתיחת פרשת כי תשא, על פרטיהן המרובים, נותנות לנו ארכיטקטורה מושלמת של המשכן בעולם "הרצוי", בעולם ללא חטא העגל, ובכך התרכזתי במאמר זה. השינויים המרובים בהמשך חומש שמות וחומש ויקרא כמעט כולו, באים כהתאמה לעולם "המצוי".

הכלים במבנה ועל החלוקה שלו לקודש וקודש קודשים. בסיום פרשת משפטים משה מצטווה להעלות להר לקבל את העדות: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִיָּה שָׁם וְאָתְנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֲבָן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם" (שמ' כד:יב), ובפרשת תרומה מפורט גם כי הלוחות יהיו בארון: "וְנָתַתָּ אֶל הָאָרוֹן אֶת הָעֵדוּת אֲשֶׁר אָתְנָה אֵלַיךְ" (שמ' כה:טז), וחשוב מכך: "וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכַּרְבִּים אֲשֶׁר עַל אָרוֹן הָעֵדוּת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם:כב).

מטרתו המוצהרת של הארון היא להיות כלי קיבול ללוחות הברית שיקבל משה מהקב"ה בהר סיני. אולם מעבר לכך, הארון עצמו הוא המייצג של "הר סיני", ובאמצעותו ימשיך הקב"ה להתגלות למשה רבנו. הר סיני עצמו כמקום אינו קדוש, וגם אינו המקום המתאים לשיבת בני ישראל האמורים להגיע לארץ ישראל. אולם בעת הזו השכינה מצויה בהר סיני. הלוחות הם ייצוג פיזי של התורה, אולם בנוסף הם מייצגים בצורה מטאפיזית את השכינה עצמה, והארון הוא כלי קיבול לשכינה; הכלי שבו השכינה יכולה לעבור מהר סיני למקומה הקבוע במקדש העתידי, אשר כרגע אין יודעים עליו שום פרטים. אין זה מכובד להשאיר את הארון כעומד בפני עצמו, ולכן נצרך מבנה שבו יוכל הארון לשכון, ומבנה זה הוא המשכן. מכאן, שתפקיד המשכן אינו להיות מקום פולחן בפני עצמו, אלא לשמש מבנה נייד שמטרתו להוביל את השכינה ממקום למקום.

מניתוח זה ברור שהארון הוא כלי קודש בדרגת חשיבות גבוהה בהרבה מיתר הכלים, המחייבת את החלוקה של המשכן לשני חלקים, ואת מה שנגלה רק בהמשך התורה, בפרשת אחרי מות: ההכנות הקפדניות שצריך לעשות בשביל להיכנס למקום שבו נמצא הארון.

שאר כלי המשכן הם בדרגת קדושה פחותה ולהם תפקידים שונים המפורטים בפרשה. המנורה – להעלות אור, שכן בסופו של דבר (תוך התעלמות מהמדרשים), המשכן הוא מבנה אטום כמעט לחלוטין וזקוק לאור, והשולחן נועד ללחם הפנים. מעבר לכך יש למשכן חצר, ובה יתבצעו פעולות המשלמות את הפולחן כולו: קורבנות התמיד והקטרת הקטורת על מזבח הזהב. אומנם, מזבח הזהב הוא כלי פנימי, והקטרת הקטורת היא עבודה יום יומית, אולם נראה לי שחשיבות מזבח הזהב אינה בהקטרת הקטורת היום יומית, אלא דווקא בטקס המתבצע ביום אחד בלבד בשנה, ביום הכיפורים, כפי שמפורש בפסוק האחרון בפרשתנו: "וַיִּכָּפֹר אֶהָרֹן עַל קַרְנָתָיו אֶחַת בְּשָׁנָה מִדַּם חֲטָאת הַכֹּפָרִים אֶחַת בְּשָׁנָה יִכָּפֹר עָלָיו לְדַרְתִּיכֶם קֹדֶשׁ קִדְשִׁים הוּא לָהּ" (ל:כה).

מספר עניינים נוספים להשלמת התמונה מוזכרים בתחילת פרשת כי תשא. אין מדובר בכלים שיהיו בתוך המבנה או במצוות חדשות, אלא בהוראות תפעול נוספות, כמו הצורך לאסוף כספים מדי שנה לקורבנות

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף